

Nováková, Luisa

Jana Šrámková (nejen) pro děti

Bohemica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 2, pp. 83-94

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2023-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79255>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20240122

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jana Šrámková (nejen) pro děti

Luisa Nováková

ABSTRACT

Jana Šrámková (not only) for Children

The study reflects on the work of contemporary Czech children's literature writer, belonging to the younger middle generation, Jana Šrámková. It focuses especially on her latest prose *Fánek hvězdoplavec*. The study tries to identify characteristic features of the author's poetics, the key motifs of her works and the relationship to the child reader. All this is situated within the context of author's work for adults.

KEYWORDS

Jana Šrámková; *Fánek hvězdoplavec*; contemporary Czech literature; literature for children and youth.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jana Šrámková; *Fánek hvězdoplavec*; současná česká literatura; literatura pro děti a mládež.

Jana Šrámková (*1982) debutovala v roce 2008 novelou pro dospělé *Hruškadóttir*. Literární kritika ji přijala velmi vstřícně, autorka získala Cenu Jiřího Ortena. Už v tomto textu nalézáme charakteristické rysy, které Jana Šrámková rozvíjí a potvrzuje v následujících letech, a to jak v tvorbě pro dospělé (zvláště v žánrově těžko uchopitelném *Zázemí* z roku 2013¹⁾, tak, byť s použitím jiných, dětským čtenářům blízkých, prostředků, přinejmenším v části svých knížek pro děti.

1) „Ani deník, ani vzpomínky, ani obrázky ze života. [...] Příběh malé holčičky, která se bojí, i když už to je dávno žena,“ charakterizuje text Pavel Šidák na deskách knihy (ŠRÁMKOVÁ 2013).

I na poli literatury pro děti se opakovaně setkala s úspěchem a oceněním odborné veřejnosti. V roce 2018 získala Zlatou stuhu za knihu *Dům číslo 226*, v témže roce se dočkala nominace na Magnesii Literu v kategorii literatury pro děti a mládež za *Bratry v poli*. Roku 2023 pak tuto cenu obdržela za knížku *Fánek hvězdoplavec* (za niž byla rovněž nominována na Zlatou stuhu).²

Ačkoli jsou knížky Jany Šrámkové rozsahem vždy skromné a najdeme mezi nimi doslova beletristické miniaturky a ačkoli se převážně zaměřují na předčtenáře a začínající čtenáře, což s sebou nutně přináší omezení škály básnických prostředků, s nimiž může autor pro nejmenší disponovat, podařilo se Šrámkové během jedné desítky let zařadit se mezi nejosobitější autory současné české literatury pro děti a mládež.³

Na následujících řádcích bychom se rádi formou několika poznámek zastavili nad jejími knížkami pro děti, zvláště pak nad příběhovou prózou *Fánek hvězdoplavec*. To vše s přihlédnutím ke kontextu autorčiny tvorby pro dospělé.

Pro tvorbu Jany Šrámkové, bez ohledu na to, zda se obrací k dospělým nebo k nedospělým čtenářům, se jeví jako zásadní téma domova a rodiny.

Ti, kteří rodinu tvoří, se přitom sami o sobě nejednou stávají synonymem pojmu domov. Domov totiž vytvářejí lidé spojení sítí mezigeneračních vztahů, které mají konstitutivní charakter pro vývoj osobnosti člověka, dítěte, postav autorčiných knih. Ráz vypravěčských situací v knížkách pro děti dotvářejí vždy láskyplné, harmonické vztahy rodičů, prarodičů a dětí, byť autorka nikdy násilně neidealizuje. Rodiče v nich vystupují jako přirození a svými dětmi přijímaní, rovnocenní partneři v komunikaci i ve společných zážitcích.

Nejde přitom pouze o prostor drobných leporel z počátků autorčiny tvorby (*Kolala petřínská* nebo *O panáčkovi*), kde by se takovýto neproblémový vztah mohl jevit jako očekávatelný, ne-li jediný akceptovatelný nejmenším předčtenářem. Pevná jistota láskyplných vztahů zůstává přítomna stejně v autorčině tvorbě pro starší, ať ve *Fánkovi hvězdoplavci*, nebo dokonce v povídce určené adolescentům (z hlediska autorčiny tvorby ovšem okrajové) *Lístěček ze souboru Kapuce od mikiny* (STANČÍK – SOUKUPOVÁ – PROCHÁZKOVÁ – STARÁ –

2) Jana Šrámková má mimořádné štěstí i na ilustrátory. Nejde přitom pouze o Margaritu Khavanskí, která doprovodila knížku *Fánek hvězdoplavec* (za niž se ilustrátorka dočkala rovněž nominace na Zlatou stuhu ve výtvarné části soutěže), ale také o Markétu Prachatickou (obdržela nominaci na Zlatou stuhu za *Bratry v poli*), Andreu Tachezy (získala nominaci na Zlatou stuhu za ilustrace *Zuzy v zahradách*) nebo Filipa Pošivače (byl nominován na Zlatou stuhu za ilustrace knihy *Kuba tuba Tatubahn*) a další.

3) Žánrově potkáváme v díle Jany Šrámkové pro děti kromě příběhových próz ze života dětí autorskou pohádkou. Šrámková je rovněž autorkou scénářů animovaných filmů. Poslední z nich, *Tonda, Slávka a kouzelné světlo*, v režii Filipa Pošivače, vstoupil do kin 2. 11. 2023.

BUDDEUS – DVOŘÁKOVÁ – JEŽKOVÁ – HANIŠOVÁ – MORNŠTAJNOVÁ – ŠRÁMKOVÁ – GOLDFLAM – SUDÍKOVÁ – DOSTÁLOVÁ – BŘEZINOVÁ – MAŇÁK 2022).

Páteřní téma poetické⁴ povídky *Fánek*⁵ *hvězdoplavec* tvoří vztah otce a malého syna. Odloučení od milovaného tatínka, který musel z existenčních důvodů odjet na mnoho let za prací do ciziny, náhlá trvalá nepřítomnost člověka, jenž byl do té doby pro dítě hlavní životní oporou i nejlepším přítelem a spolupodílníkem jeho snů, se stává pramenem samoty.

Roli tu však nehraje pouze nejužší rodina, ve smyslu rodiče a děti. Tematizace vztahu k prarodičům – nejvýznamněji reflektovaného v próze pro dospělé *Zázemí*, která je doslova podmíněna osobností vypravěččiny babičky a opřena o vzpomínky na ni – vstupuje významně také do autorčiny tvorby pro děti. Docenění významu spojení s prarodiči (případně dalšími příbuznými a předky) a jeho niterné prožívání se jeví pro Janu Šrámkovou jako do značné míry charakteristické.

Oceněná dětská knížka s pohádkovými rysy *Dům číslo 226* (věnovaná babičce a prababičce) staví na vzpomínkách svázaných s rodinným domem malé protagonistky, s jejími předky, kteří v něm žili. I od Fánkova příběhu jsou vztahy s prarodiči neodmyslitelné. Součástí jeho nelehkého dospívání je mimo jiné pohled na pozvolna odcházející, nemocné, skomírající prarodiče. Vztah k nim je líčen jako významná součást Fánkova klukovského světa. Chlapcova pomoc stárnoucím prarodičům je pojmána jako přirozená, jako všednodenní samozřejmost, ačkoli pro Fánka není vždycky lehká. Ostatně pro texty Jany Šrámkové pro děti obecně platí, že pomoc je něco, o čem se nepochybuje, není pojímána jako cosi výjimečného, je to pokorná součást všednosti a všednodennosti a je spojena s nutností obětovat se pro druhé.

Třebaže těmi nejdůležitějšími, kdo tvoří podstatu domova, jsou jednoznačně lidé, Šrámková neponechává stranou ani pojetí domova coby konkrétního místa, i když je jeho zobrazení vždycky realizováno s přesvědčením, že místo

-
- 4) Básnický rozměr textu potvrzují rovněž ilustrace, které by si nepochybně zasloužily samostatnou odbornou reflexi. V osobitě výtvarně pojatém knižním celku hrají významnou roli (text tvoří vždy jen asi třetinu strany a vizuálně se tak vlastně ocitá v menšině) a mohou nabídnout malému vnímateli vlastní, jemu přístupné, interpretační vodítka.
- 5) K nezvyklému jménu titulní postavy autorka poznamenala: „Usilovali jsme o to, aby se nám podařilo zachovat, že děj knihy nebude nikam konkrétně geograficky zasazený. Fánek vyrůstá v zemi, která je tak trochu postapokalyptická nebo možná poválečná. Nevíme, co se tam stalo, zkrátka tam nic moc nefunguje, je tam špatná infrastruktura, není tam práce a všechno je oprýskané a zničené. Nechtěli jsme, aby si to čtenář spojoval s nějakou konkrétní zemí. Může to být tak trochu kdekoli, klidně i taďa u nás - třeba i my budeme jednou v takové situaci. Z této myšlenky nakonec vycházela i jména postav“ (NOVÁKOVÁ – ŠRÁMKOVÁ 2023).

může tvořit domov jedině ve spojení s blízkými lidmi. Je od nich neoddělitelné, ztrácí bez nich smysl, pravý život i rozměr výjimečnosti. Přesto však je aspekt konkrétního místa, k němuž bytostně náležíme i tehdy, kdy jsme byli nuceni (nebo jsme se dobrovolně rozhodli) je opustit, nezastupitelný a zůstává trvalou součástí lidského já, byť by pouze ve vzpomínkách, nebo dokonce po svém faktickém zániku.

Babička v *Zázemí* je ve vypravěččiných vzpomínkách svým starým domem přímou definována: „[...] babička byla svůj dům a svá zahrada se zvýšenými záhony a kulatým dokonale vyzděným ohništěm, pukajícím v žáru silnými trhlinami. S předzahrádkou růží, nejhezčích v ulici, o to šlo, a s dvorkem dlážděným oranžovými cihlami. [...]“ (ŠRÁMKOVÁ 2013: 28).

Opakované a variované motivy hledání, ztracení i nalézání domova tvoří doslova červenou nit, kterou lze snadno sledovat napříč celou tvorbou Jany Šrámkové. V příkladech přitom můžeme směle začít od autorčiny prvotiny pro dospělé, věnované na jednom z předních míst právě tématu hledání domova a definování tohoto pojmu skrze vztahy s blízkými lidmi (ŠRÁMKOVÁ 2008). *Zázemí* (ŠRÁMKOVÁ 2013) v tématu pokračuje a rozvíjí je – a jak zásadní pro knihu téma domova je, dokládá samotný název prózy.

Také v autorčiných textech pro děti patří téma k čelným. Už raný, v duchu tradičně pojatého pohádkového vyprávění o dobrodružství hraček napsaný příběh pro nejmenší *Putování žabáka Filemona* (ŠRÁMKOVÁ 2010) opírá dějovou linku o motiv putování za domovem. Během něj plyšový žabák hledá továrnu, kde ho vyrobili (vnímá ji jako místo svého narození, zásadní pro sebeurčení), na konci pochopí, že doma je tam, kde ho mají rádi, a vrací se, odkud vyšel.

V jiném duchu je pojata nenahraditelná, nevratná ztráta domova v droboučkém, ale tematicky osobitěm leporelu *Lední medvědi odcházejí za štěstím* (ŠRÁMKOVÁ 2016). Jeho vyznění je přitom pro literaturu pro nejmenší děti natolik netypické, že přes skromný rozsah textu rozhodně představuje novum (lední medvědi své místo ve světě a tím ani své štěstí najít nemohou, protože ho trvale zničilo tání polárních ledovců).⁶

Rodný dům jako domov předků je doslova ústředním hrdinou, jak opět napovídá název, prózy s pohádkovými prvky, jakýchsi memoárů konkrétní budovy,⁷ *Dům číslo 226* (ŠRÁMKOVÁ 2017b). Jeho objevování – získávání vědomostí

6) Jana Šrámková tímto leporelem potvrzuje tendenci, kterou můžeme sledovat v posledních letech v české literatuře pro děti obecněji: věkově definované čtenářské hranice jsou rozvolňovány i v typech textů tradičně jasně zařazených jako texty pro nejmenší (v první řadě právě leporel). Tého tendence si nad dílem Petra Borkovce a dalších všimají například Svatava Urbanová (viz URBANOVÁ 2021) nebo Olga Kubečzková (viz KUBEČZKOVÁ 2022).

7) Autorka přitom používá osvědčený postup typický zvláště pro uměleckonaučnou literaturu pro děti, kdy je fakto-

o životech předešlých generací zdejších obyvatel – je originální cestou k pomyslnému nalezení (nebo lepšímu nalezení) domova, představovanou zde hlubším, vědomějším ukotvením dětské postavy v konkrétním časoprostoru, jejím spojením s předky.

Zaujetí motivem domova potvrzuje rovněž krátká próza z poslední doby Lísteček. Šrámková v ní ztrátu a nalézání domova řeší na pozadí příběhu sedmačky Dorky, která se po stěhování s obtížemi sžívá s novým prostředím a bojuje s osaměním.

I pro *Fánka hvězdoplavce* je motiv domova důležitý, ačkoli je pojímán pouze jako součást širěji pojatých témat. V jedné motivické linii zde můžeme uvažovat o motivu narušenosti domova, včetně poškození jeho funkčnosti, ztráty pocitu jistoty, klidu a bezpečí, který by měl domov představovat. Toto narušení však souvisí s nepřítomností milovaného člověka a domov jako místo zde prakticky nehraje roli.

Druhou, výraznější linii lze sledovat víceméně implicitně – na osudu Fánkova otce, který se domova musel vzdát, aby prací v cizině rodinu, žijící za hranicí chudoby, existenčně zabezpečil. Ve *Fánkovi* se autorka rozhodla pro ich-formu a přímého vypravěče⁸, a chlapcova vypravěčská perspektiva tedy nutně ponechává otcovo prožívání stranou – i když jak se Fánek dozvídá víc o fungování světa, bolestnost tátovy odtrženosti od domova si do určité míry uvědomuje. Kontrast mezi tím, co říká maminka (že táta odjel pracovat „do šťastné země“), a skutečností, s níž je chlapec poprvé konfrontován přes video z mobilního telefonu (otec žije na společném pokoji vybydlené ubytovny a předvádí synkovi obrázek, který se s představou šťastné země a šťastného života naprosto neshoduje), pro Fánka představuje jeden z kroků na obtížné cestě dospívání, která vede přes poznávání reality.

Rodinné mezilidské vztahy jsou rozšiřovány, doplňovány nebo variovány vztahy blízkého přátelství. Jedinečný vztah přátelské dvojice je u Šrámkové hodnotově i významově plně srovnatelný s funkčním vztahem rodinným a dokáže ho nejen doplnit a rozvinout, ale v případě potřeby suplovat, nebo i nahradit. Přátelství se jeví jako životně nezbytné. Jako cosi, co proměňuje pohled na svět i na život konkrétního jednotlivce.

grafie – zde jednotlivé rodinné epizody spojené s domem – předávána pohádkovou, nebo jinak dětskému čtenáři blízkou postavou (v tomto případě oživlým chlapečkem z plastiky na domovní omítce).

8) Postup typický zvláště pro její díla pro dospělé (*Hruškadóttir, Zázemí*).

Malému hraboši, jednomu z *Bratrů v poli* (ŠRÁMKOVÁ 2017a), knížky o přátelství ve dvou, pouhá myšlenka na kamaráda naprosto změni pohled na zimu (nepříjemný, nebezpečný sníh se pro něj náhle stává pozitivní skutečností, protože chrání přítele spícího zimmím spánkem před mrazem), ačkoli obtíží, jež přinesla jemu samému, objektivně neubýlo.

Ne sami, ale až s přítelem, kamarádem, s někým druhým, se můžeme stát úplnými. Velmi příznačně (a přímočaře) to vyjadřuje komiksová postavička Růžového vlka z cyklu *Matylda a Růžovej vlk*, když v pointě o hledání vlastního místa ve světě, ve chvíli, kdy najde kamarádku, lakonicky konstatuje: „a tak jsem se našel“ (STIBITZOVÁ – ŠRÁMKOVÁ 2023: 111).

Také pro Fánka znamená navázání přátelství zlomový moment. Osamělá Marylka, která potřebuje chlapcovu ochranu a pomoc, dokáže zaplnit, ačkoli ne absolutně, prázdné místo po nepřítomném tátovi. Díky Marylce se proměňují chlapcovy sny a hry, jež začínal snít a hrát s tátou, pak je rozvíjel sám a posléze je otvírá Marylce, která se stává jeho důvěrníci a do značné míry dokonce hlavní lidskou oporou v rozvráceném životě.

Přátelské vztahy jsou spolehlivou hrází proti samotě znemožňující růst.

V určitém kontrapunktu k samotě, bolestem a obtížím, které přináší, motivům jejího přijímání či překonávání apod., stojí víceméně dobrovolně zvolené a přinejmenším z hlediska postavy plně akceptovatelné samotářství, které je tematizováno jako nevyhnutelná, ale zároveň přijatelná cena za netuctovost. Pojem samotářství tak, jak jej u Šrámkové potkáváme, nemá negativní konotace, nebo pouze minimální. Osamění je v těchto případech prostorem pro rozvíjení vlastních darů a talentů (třeba schopnosti hrát na tubu, jako je tomu v nonsensově, snově laděném pohádkovém vyprávění *Kuba tuba Tatubahn*; ŠRÁMKOVÁ 2015a). Samotářství není na rozdíl od samoty omezující, není vnuceno vnějšími okolnostmi a je spojeno se svobodně zvolenou originální životní cestou. A co je také podstatné, nevyklučuje blízký vztah s někým druhým, naopak, v podstatě jej vyžaduje, vždyť „být samotář je nejlepší ve dvou“ (STIBITZOVÁ – ŠRÁMKOVÁ 2023: 111).

Postavy Jany Šrámkové jsou samotářské jakoby naprosto přirozeně. Vystačí si s nejbližšími. Důraz je opět kladen na kvalitu a hloubku vztahů, ne na jejich množství, což potvrzuje u Šrámkové obecně platnou soustředěnost na podstatné aspekty lidského života.

Zacílení pozornosti na člověka a mezilidské vztahy je pro Janu Šrámkovou zásadní. V románu *Hruškadóttir*, v próze *Zázemí* a ve *Fánkovi hvězdoplavci* přitom používá podobnou metodu zobrazení. V textech pro dospělé dějovou linii

tvoří přímo skládanky lidských osudů, miniatury, které však v kontextu díla budují celistvou výpověď. Autorka směřuje od povrchu (od všednosti, obyčejnosti, někdy skoro banality) hlouběji a do větší šířky. Iniciací může být zdánlivě nevýznamná drobnost: „[...] Stačí mi opravdu malinko. Obraz, vůně, jednotlivé slovo. A hlavou se mi hned rozvíří dlouhý řetězec téměř zapomenutých asociací, takže mám na desítky minut co zpracovávat. Hlava se toulá vzpomínkami [...]“, svěruje se vypravěčka v *Hruškadóttir* (ŠRÁMKOVÁ 2008: 92).⁹

Ve *Fánkovi* na vzpomínkový postup narazíme také, kompozice je retrospektivní, stylizovaná jako vzpomínka. „Když jsem byl malý kluk,“ začíná první souvětí prózy. Vyprávěcí linie je však na rozdíl od knih pro dospělé nekomplikovaná, lineární, přizpůsobená méně zkušenému čtenáři a také požadavku na větší dynamičnost textu pro děti, kterému chce autorka, i podle vlastních slov, dostat (srov. NOVÁKOVÁ – ŠRÁMKOVÁ 2023). Přesto kromě příběhu samotného Fánka potkáme i zde mikropříběhy několika dalších postav, předně Marylčiny sestry, matky a babičky. Dokreslují a rozvíjejí hlavní téma, zasazují pevněji Fánkův příběh do časoprostoru fikčního světa knihy. Jsou to, včetně Fánka, svým způsobem lidé na okraji, ačkoli na okraji se v podivném, snad neznámou katastrofou rozvráceném společenství, pohybují všichni.

Zájem o lidi na periferii společnosti je Šrámkové vlastní. V tvorbě určené dětem se kromě *Fánka hvězdoplavce* nejvýraznější prosadí v *Zuze v zahradách* (ŠRÁMKOVÁ 2015b). A ostatně také všichni pro autorku tak typičtí samotáři se zde svým způsobem ocitají. Motivy lidí vyloučených se pojí s implicitním apelem na respekt ke všem lidem, bez ohledu na jejich (zdánlivou) jinakost.¹⁰

Vztahy v rodině a vztahy přátelské jsou tedy u Šrámkové povytce harmonické. V textech pro děti přitom v nejužším slova smyslu, v těch pro dospělé v poněkud komplikovanějším pojetí, odpovídajícím adresátovi, tedy ve smyslu harmonie plynoucí z víry vypravěčů v ryzost vztahů a v dobro v člověku. Zato svět se jeví často jako prostor nejistoty. Tato nejistota přitom může vést k existenciálnímu hledání a tázání, dokonce k úzkosti. V dětských knížkách Jany Šrámkové nejednou ani rodiče neznají odpovědi na palčivé otázky, zůstávají stejně bezradní (a svým způsobem bezbranní) jako děti, čímž se osten úzkosti a nejistoty vyhrocuje: „Medvědi sedí, došly jim síly. / Co s nimi bude? / Jak jim pomůžem? /

9) V *Zázemí* tuto metodu podporuje autobiografické ladění textu. Sklon k autobiografičnosti potkáváme u Šrámkové častěji, v knížkách pro děti se však realizuje pouze okrajově. Ve *Fánkovi* nenacházíme autobiografické doteky vůbec.

10) Svůj autorský zájem o lidi na okraji autorka ostatně potvrzuje i přímo (viz např. NOVÁKOVÁ – ŠRÁMKOVÁ 2023).

Copak je čeká? Nevědí. / Ani já nevím (ŠRÁMKOVÁ 2016: 8),“ odpovídá na dětskou otázku v poslední větě lepoprela maminka. I Fáneček, když se ptá, kdy se otec vrátí zpátky, se jistoty nedočká: „A kdy to bude?“ chtěl jsem vědět. Abych se mohl těšit. Abych mohl něco počítat. / Maminka s tátou se na sebe rychle podívali. Najednou se mi zdálo, že nás ta otázka všechny tajemně spojuje. Že na ni taky neznají odpověď. Vyděsilo mě, že rodiče taky něco nevědí. Že se ptají úplně stejně jako já“ (ŠRÁMKOVÁ 2022: 9–10).

Součástí Fánkova dospívání přitom není pouze úzkost pramenící ze zjištění, že i rodiče jsou křehcí. Musí bojovat s realitou života v rozpadlém městě, s velkými i malými ztrátami, a především silící deziluzí, mísící se s bezmocí, na niž už ani sny nestačí: „Vím, že táta volá, aby mi byl blízko. Jenže se tím pokaždé akorát ukáže, jak moc je daleko. Věci můžete sice myslet dobře, ale ve skutečnosti se vždycky pokazí, nebo nikdy nestanou. Proto je lepší si jenom představovat. Třeba jak někdo přijede domů, jak plujete mezi hvězdami nebo jak někomu dokážete pomoci. [...] (IBID.: 39).“

Nemožnost blízkého kontaktu postupně poškozují vztah s tátou a formalizuje je řídkou vzájemnou komunikaci.

Mezi sebe a životní realitu staví chlapec obrannou hradbu snu. Stává se v něm kapitánem lodi z oblíbené knížky. Tu si prohlížel, vyprávěl si o ní a snil nad ní s tátou, ve chvíli jeho odjezdu pak společným snům dodává otec nový, symbolický smysl:

„Ten večer, kdy jsme si s tátou naposledy četli, jsem zase otevřel zlatou knihu. Pečlivě jsme vyjmenovali každé namalované zvíře. Vyjmenovali jsme všechny naše barvy. A jako poslední jsme hledali obzor. Obzor, tak se jmenuje ta čára, která spojuje vodu s oblohou, řekl mi ten večer táta.

„Odeť jsi kapitán, Fánku. Musíš být trpělivý, věřit, vyhlížet a neztrácet naději. Musíš pořád mířit k obzoru. Obzor je chvíle, kdy se vrátím. Nevíme přesně, kdy se ho dotkneme, ale oba najisto víme, že tam někde je. A jednou k němu dospěješ.“

„A potom?“ polknul jsem a zíral do knihy.

„Potom poplujeme oblohou,“ řekl táta pevně.

„Až do vesmíru?“

„Až do vesmíru,“ řekl táta a stisknul mi rameno. „Slibuju.“

Podíval jsem se na něj a světlo lampy mu v očích zářilo stejně jako zlatá barva v knize. „Slibuju, že spolu poplujeme mezi hvězdami“ (IBID.: 10–11).

Loď ze snů se během let mění, proměňuje se sen. S Marylkou získává snová loď nejen plachty, ale i nového člověka na palubě, a plachty zase ztrácí s odcho-

dem děvčátka z města a tím z Fánkova života. Motiv lodi a jeho variace tvoří kostru prózy i kompozičně. Nastolen je na první stránce a povídka se jím rovněž uzavírá, když se po tátově návratu sen prolne s realitou. Od motivu Noemovy archy¹¹ a ilustrací v knize k oprýskané pramici, kterou otec synovi přivezl a na níž, na hladině nočního jezera a pod hvězdami, Fánek konečně dozrává až k odpuštění tátovi, který nebyl doma, když z pohledu osamělého kluka doma být měl.

Ani sen, fantazie nebo hra, k nimž se chlapec utíká a které mu usnadňují život, by však samy o sobě nestačily na překonání zklamání a ztrát.

S motivem lodi, proplovající od počátku do konce chlapcovým snem a nakonec i realitou, je neoddelitelně svázán motiv naděje a víry (viz např. ukázkou výše). Ačkoli není nikterak specifikován, natož zasazen do náboženského kontextu, s pouhou důvěrou v tatínkova slova jej rozhodně zaměnit nelze. Pravý význam ovšem zůstává skryt za textem.

Novozákonní trojici, plně v duchu Listu apoštola Pavla Korintským, doplňuje i zde láska. Ta, kterou Fánek dostává, i ta, kterou se naučí dávat. Šrámková zde přitom zůstává naprosto implicitní. (I obecně má ostatně k jakémukoli mentorskému moralizátorství velmi daleko.) Láska, která se nerealizuje slovy, ale skutky. Láska jako soucítění s druhými. Projevující se nejruznějším způsobem, od tátovy oběti pro rodinu, po „pouhou“ pozornost k potřebám jiných lidí, k jejich nitru, jejich prožívání skutečnosti. Vede k vzájemnému pochopení a ke schopnosti odpustit. K vyjádření tohoto vrcholného a zároveň esenciálního tématu autorka nepotřebuje přímé pojmenování, slovo láska příznačně a symbolicky v knížce vůbec nezazní.

Úspornost vyjádření, ostych před patosem a respekt před váhou slova *Fánka hvězdoplavce* charakterizuje obecně. Dalšími znaky textu jsou dynamický spád¹², promyšlenost kompozice, „[v]yhmátnutí fatálního detailu, účelná zkratka a tón popisu [...] mezních situací“ (NEŠPOROVÁ 2023), emocionální, ale nesentimentální náboj, působivá práce s evokací atmosféry minimalistickými prostředky a celková pregnantnost vyjádření. Výsledkem je mimořádný tvar.

11) Biblická aluze přitom zůstává skryta, pokud čtenář příběh nezná, protože Noemovo jméno v textu nezazní.

12) Dynamika *Hruškadóttir* a zvláště *Zázemí* je výrazně jiná, nesrovnatelně pomalejší. Z textů pro dospělé však v této souvislosti chceme zmínit hlavně, možná trochu paradoxně, autorčin populárně laděný „průvodce biblickým textem“ *Ester*. Spád tohoto textu (ve spojení s neotřelostí a vtipem) podle našeho soudu dokazuje, že vědomý ohled na čtenáře, přítomný u *Ester* a v poněkud odlišné podobě u knížek pro děti, autorskému stylu Jany Šrámkové prospívá.

Při pohledu na celek dosavadního díla Jany Šrámkové věnovaného dětem – přestože je považujeme za zdařilé a hodné pozornosti – můžeme konstatovat, že *Fánek hvězdoplavec* představuje v autorčině tvorbě přes veškeré spojnice s předchozími knihami zcela novou kvalitu. Na velmi skromném plátně se podařilo věrohodně rozvinout takřka románový děj. Schopnost smysluplné, funkční evokace všeho, co se skrývá za textem, dává čtenáři značný interpretační prostor,¹³ ale je to prostor autorsky promyšleně korigovaný. Zároveň však klade na čtenáře vysoké nároky, třebaže v prvním plánu je zcela srozumitelný i menším dětem.

Jinými slovy: V básnické próze *Fánek hvězdoplavec* před sebou rozhodně nemáme prózu mainstreamového typu. A její recepce není omezena na dětského čtenáře.

„Nepíšu s představou nějakého konkrétního čtenáře. A i když píšu knihy takzvaně pro děti, vždycky chci, aby v nich byla rovina, kterou z nich vyčte dospělý. Aby to i dospělé čtenáře bavilo. Začínám psát příběh, který mám na srdci,“¹⁴ říká Jana Šrámková (NOVÁKOVÁ – ŠRÁMKOVÁ 2023). „Za mě je to kniha,“ dodává posléze přímo o *Fánkovi*, „pro kohokoliv dospělého, obzvláště, pokud má rád poetičtější texty“ (IBID.).

Fánek hvězdoplavec tak opět potvrzuje jeden z významných současných vývojových trendů, na nějž opakovaně narážíme především u dvoudomých autorů¹⁵ – relativizaci věkem určených hranic čtenářství, které jsou autorsky pocítovány jako omezující, nebo dokonce naprostou rezignaci na ně. Jde o trend, jenž otevírá řadu otázek na to, nakolik se konkrétní texty mohou, či nemohou setkat s dětským čtenářem a nakolik se s ním budou míjet. Jde rovněž o trend, jehož výsledkem vždy bývají knihy mimo hlavní proud, které si zpravidla hledají čtenáře (a nejednou také nakladatele) obtížně i kvůli současnému způsobu vydávání a prodeje knih vyžadujícímu jasně a jednoduše vymezitelné zařazení čtenářské a žánrové. Zároveň však tento trend přináší současné české literatuře pro děti pravděpodobně nejvýraznější umělecké podněty a pomáhá tím její plně emancipaci v národní literatuře.

13) „Jistou nedopovězenost“, coby zdroj tajemna a kouzla, zmiňuje už v recenzi na *Zuzu v zahradách* Pavel Mandys (MANDYS 2015) a potkali bychom ji také jinde, u *Fánka hvězdoplavce* se však i v tomto směru ocitáme na zcela jiné úrovni.

14) Dodejme však, že teprve *Fánek hvězdoplavec* tento autorčin záměr splňuje. Ostatní knížky jednoznačně směřují k dětem a většinou pouze k nim.

15) Pokud jde o přístup k textu pro děti (a nejen pro ně), našli bychom mnoho styčných bodů např. mezi tvorbou Jany Šrámkové a Petra Borkovce (ostatně člena stejného autorského okruhu kolem nakladatelství Fra). Společný je zájem o člověka, významné autobiografické inspirace, důraz na detail a práce s ním jako s reprezentantem širší skutečnosti aj. Podobný je také náhled na dětské čtenářství (srov. ČEŇKOVÁ – BORKOVEC 2020).

PRAMENY

ŠRÁMKOVÁ, Jana

- 2008 *Hruškadóttir* (Praha: Labyrint)
2010 *Putování žabáka Filemona* (Praha: Raketa v produkci nakl. Labyrint)
2013 *Zázemí* (Praha: Fra)
2014a *Kolala petřinská* (Praha: Hogrefe – Testcentrum)
2014b *O panáčkovi* (Praha: Hogrefe – Testcentrum)
2015a *Kuba tuba Tatubahn* (Praha: Běžíliška)
2015b *Zuza v zahradách* (Praha: Raketa v produkci nakl. Labyrint)
2016 *Lední medvědi odcházejí za štěstím* (Praha: František Havlůj – Běžíliška)
2017a *Bratři v poli* (Praha: Běžíliška)
2017b *Dům číslo 226* (Praha: František Havlůj – Běžíliška)
2021 *Ester. Biblickým textem provází Jana Šrámková* (Praha: Biblion)
2022 *Fánek hvězdoplavec* (Praha: Běžíliška)

STANČÍK, Petr – SOUKUPOVÁ, Petra – PROCHÁZKOVÁ, Iva – STARÁ, Ester – BUDDEUS, Ondřej – DVOŘÁKOVÁ, Petra – JEŽKOVÁ, Alena – HANIŠOVÁ, Viktorie – MORNŠTAJNOVÁ, Alena – ŠRÁMKOVÁ, Jana – GOLDFLAM, Arnošt – SUDÍKOVÁ, Klára – DOSTÁLOVÁ, Zuzana – BŘEZINOVÁ, Ivona – MAŇÁK, Vratislav
2022 *Kapuce od mikiny* (Ostrava: Celé Česko čte dětem)

STIBITZOVÁ, Petra Josefina – ŠRÁMKOVÁ, Jana

- 2023 *Matylda a Růžovej vlk* (Praha: Labyrint)

LITERATURA

ČEŇKOVÁ, Jana – BORKOVEC, Petr

- 2020 „Rozhovor“, *Tvar – příloha Triangl*, roč. 31, č. 5., s. 5

KUBECZKOVÁ, Olga

- 2022 „Současná poezie pro malé děti“, in ČEŇKOVÁ, Jana. (ed.): *Jestlipak víte, kdo je lyrik?* (Praha: Karolinum), s. 45–58

NEŠPOR, Zdeněk R.

- 2019 „Šrámková Jana“, in týž a kol.: *Malý slovník českých nekatolických náboženských osobností 20. a 21. století* (Praha: Kalich), s. 372

URBANOVÁ, Svatava

- 2021 „Páté zastavení: ukolébavky a lepoprela jinak; transformace tradičních folklorních a knižních forem“, in táž: *Konfigurace. Figury a figurace II.* (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity), s. 126–149

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

BORKOVEC, Petr – ŠMÍD, Petr

2022 *Rozhovor pro Český rozhlas*. 11. 4. 2022. Audio. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/kniha-pro-tajemne-bytosti-modra-agave-vnikla-spojenim-pozoruhodnych-kolazi-a-8722489>, cit. 9. 9. 2023

ŠIDÁK, Pavel

2009 „Hruškadottir“, *iLiteratura.cz*. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/23733-sramkova-jana-hruskadottir>, cit. 9. 9. 2023

Magnesia litera. Webové stránky. Dostupné z: <https://magnesia-litera.cz/>, cit. 9. 9. 2023

MANDYS, Pavel

2015 „Dobrodružství ze zahrádkářské kolonie“, *iLiteratura.cz*. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/35713-sramkova-jana-zuza-v-zahradach>, cit. 22. 9. 2023

NOVÁKOVÁ, Veronika – ŠRÁMKOVÁ, Jana

2023 „Vítězka Magnesie Litery Jana Šrámková: Termín dětský čtenář je zavádějící. Jeho apetit je stejný jako ten dospělácký. Rozhovor s Janou Šrámkovou“, *Life.cz*. Dostupné z: https://www.lifee.cz/deti-a-rodina/vitezka-magnesie-liter-y-jana-sramkova-termin-detsky-ctenar-je-zavadejici-jeho-apetit-je-stejn-jako-ten-dospelacky_526829.html, cit. 22. 9. 2023

NEŠPOROVÁ, Jitka

2023 „Sen o hladinové pobřežní“, *iLiteratura.cz*. Dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/46290-sramkova-jana-fanek-hvezdoplavec>, cit. 22. 9. 2023

Zlatá stuha. Webové stránky. Dostupné z: <http://www.zlatastuha.cz/cs/>, cit. 9. 9. 2023

Mgr. Luisa Nováková, Ph.D., Ústav české literatury, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika / Department of Czech literature, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czech Republic



Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.